

УДК 17.022.1:008"191"(477.87)(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-6>

Олександр МАЛЕЦЬ,

orcid.org/0000-0001-7927-4335

доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри географії та суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету
(Мучеве, Закарпатська область, Україна) malecoleksandr@ukr.net

Василь КАЛІЙ,

orcid.org/0000-0001-5260-32-82

доктор медичних наук, доцент,
декан медичного факультету № 2
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) malecoleksandr@ukr.net

Наталія МАЛЕЦЬ,

orcid.org/0000-0002-1352-305X

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) maletsnata7@gmail.com

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ОСТАПЧУКІВ НА ЗАКАРПАТТІ У 20-30-Х РР. ХХ СТ.

Культурно-просвітницька діяльність Яцка Остапчука – відомого українського діяча кінця XIX – першої половини XX ст. та його родини – цікава для науковців і громадських кіл тим, що вона яскраво віддзеркалює переплетіння соціальних і національних аспектів українського руху в зазначений період. Вона припала саме на час політизації українського національного руху в Галичині, Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр., міжвоєнний період перебування Закарпаття у складі Чехословаччини.

Я. Остапчук та його родина впливали на процес формування світоглядних орієнтацій українців Галичини і Закарпаття, захищали національні і соціально-культурні права українців, обстоювали ідеї державності і соборності України. У своїй діяльності вони зосереджувалися на розв'язанні важливих суспільних проблем – формування національної самосвідомості, захист національних інтересів, створення інституцій громадянського суспільства, які й сьогодні залишаються надзвичайно актуальними.

Я. Остапчук та його родина, працюючи в Закарпатті у 1920-30-х років, стали одними із лідерів національного табору краю. Перебуваючи у лавах соціал-демократичної партії, «Просвіти», Педагогічному товаристві та ін., вони послідовно пропагували і відстоювали українську державно-соборницьку ідею, поборювали русофільську орієнтацію. У статті розглянуто вплив парламентаризму, який дозволяв відчувати себе співучасником системи влади, привчав людей до відповідальності за свої дії у політиці, підитовхував суспільство до структуризації на підставі нових груп інтересів, прискорював формування національної свідомості.

Розпад Чехословаччини внаслідок Віденського арбітражу та Мюнхенського договору 1938 року змусив родину Остапчуків повернутися до політики. Вони не вірили у запевнення політиків про реальність автономії Карпатської України і писали серію меморандів на адресу чільних політиків у Чехословаччині та європейських країн, в яких закликали їх надати допомогу закарпатцям. Окупація Закарпатської України угорською армією в березні 1939 року повністю підтвердила їх побоювання.

Ключові слова: культура, освіта, світогляд, просвіта, самосвідомість, парламентаризм, нація.

Oleksandr MALETS,
 orcid.org/0000-0001-7927-4335
 Doctor of Historical Sciences,
 Professor at the Department of Geography and Social Sciences
 Mukachevo State University
 (Uzhhorod, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Vasyl KALIY,
 orcid.org/0000-0001-5260-32-82
 Doctor of Medical Sciences, Associate Professor,
 Dean of the Medical Faculty № 2
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Natalia MALETS,
 orcid.org/0000-0002-1352-305X
 Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Public Health and Humanities
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) maletsnata7@gmail.com

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE OSTAPCHUK FAMILY IN TRANSCARPATHIA IN THE 20-30S OF THE XX CENTURY

Cultural and educational activity of Yatsko Ostapchuk – a famous Ukrainian figure of the end of the 19th century - the first half of the 20th century and his family – is interesting for scientists and public circles because it vividly reflects the interweaving of social and national aspects of the Ukrainian movement in this period. It came precisely at the time of the politicization of the Ukrainian national movement in Galicia, the First World War and the Ukrainian Revolution of 1917-1921, the interwar period of Transcarpathia's stay in Czechoslovakia.

Y. Ostapchuk and his family influenced the process of forming ideological orientations of Ukrainians in Galicia and Transcarpathia, defended the national, social and cultural rights of Ukrainians, defended the ideas of statehood and unity of Ukraine. In their activities, they focused on solving important social problems - the formation of national identity, the protection of national interests, the creation of civil society institutions, which remain extremely relevant today.

Y. Ostapchuk and his family, working in Transcarpathia in the 1920-30s, became one of the leaders of the national camp of the region. Being in the ranks of the Social Democratic Party, «Prosvita», the Pedagogical Society, etc., they consistently promoted and defended the Ukrainian state-cathedral idea, defended the Russophile orientation. The article considers the influence of parliamentarism, which made it possible to feel like an accomplice to the system of power, accustomed people to responsibility for their actions in politics, pushed society to the structure on the basis of new interest groups, accelerated the formation of national consciousness.

The collapse of Czechoslovakia as a result of the Vienna Arbitration and the Munich Treaty of 1938 forced the Ostapchuk family to return to politics. They did not believe in the assurances of politicians about the reality of the autonomy of Carpathian Ukraine and wrote a series of memoranda addressed to prominent politicians in Czechoslovakia and European countries, in which they called on them to provide assistance to Transcarpathians. The occupation of Transcarpathian Ukraine by the Hungarian army in March 1939 fully confirmed their fears.

Key words: culture, education, worldview, self-consciousness, parliamentarism, nation.

Постановка проблеми. Я. Остапчук та його родина впливали на процес формування світоглядних орієнтацій українців Галичини і Закарпаття, захищали національні та соціально-економічні права українців, обстоювали ідеї державності і соборності України. У своїй діяльності вони зосереджувалися на розв'язанні важливих суспільних проблем – формування національної самосвідомості, захист національних інтересів, створення інституцій громадянського суспільства, які й сьогодні залишаються надзвичайно актуальними.

Аналіз досліджень та публікацій. Важливим джерелом для написання даної статті є спогади Я. Остапчука «Подих з недавньої бувальщини». У радянську добу дослідники частково розробляли проблеми соціалістичного культурно-освітнього руху на західноукраїнських землях, але у відповідності до канонів пануючої ідеології (Остапчук, 1964:183). Серед них варто виділити наукові праці М. Кравця, в яких згадується позиція Я. Остапчука в контексті діяльності РУРП і УСДП наприкінці XIX – на початку XX ст. (Кравець, 1957:124-140).

Значний внесок у дослідження проблеми зробили українські історики в діаспорі. Джон-Пол Химка у наукових працях «Український соціалізм у Галичині (до розколу в радикальній партії 1899)» (1979) (Химка, 1979:33-51). «Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890)» (2002) охарактеризував процес зародження українського соціал-демократичного та культурно-освітнього руху і роль Я. Остапчука в ньому (Химка, 2002:382). П. Стерчо у монографії «Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 рр.» (Львів, 1994) охарактеризував роль Я. Остапчука та його родини у формуванні українських інституцій на Закарпатті, зокрема детально висвітлив їх участь у створенні товариства «Просвіта» в Ужгороді (1920) (Стерчо, 1994:188).

У монографії «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)» (Ужгород, 1994) П. Магочій у додатках подав 81 біографію найвидатніших національних діячів Підкарпатської Русі, що брали активну участь у громадському житті після 1918 р. Відповідно до розроблених автором питань анкети, Я. Остапчука названо землевласником, українофілом з прочехословацькою політичною орієнтацією. Говорячи про діяльність його родини, автор об'єктивно зазначив, що Я. Остапчук у 1920 р. організував Соціал-демократичну партію Підкарпатської Русі і був її діяльним членом; до 1938 р. працював у Товаристві «Просвіта», був заступником голови; не відіграв ролі в автономному уряді, після приходу угорців разом із родиною емігрував у Чехію (Магочій, 1994:296).

У статті «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини» (1991) Я. Грицак проаналізував утворення нової структури українського політичного життя в краї наприкінці ХІХ ст. (Грицак, 1991:75-83).

У численних працях, присвячених парламентській традиції галицьких українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., М. Мушинка показав, що в умовах перетворення мас населення із середньовічних підданих у громадян нового часу парламентаризм дозволяв відчувати себе співучасником системи влади, привчав людей до відповідальності за свої дії у політиці, підштовхував суспільство до структуризації на підставі нових груп інтересів, прискорював формування національної свідомості, висвітлив роль родини Остапчуків у національно-просвітницьких процесах на Закарпатті. (Мушинка, 2008:19-33).

На сьогодні відсутні комплексні дослідження, присвячені ролі та місцю Я. Остапчука та його

родини в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Закарпаття. У наявній науковій літературі достатньо упущень, перекохувань, суперечностей, заідеологізованості.

Мета. Дослідження ролі Я. Остапчука та його родини у культурно-просвітницькому та громадсько-політичному житті на Закарпатті у 20-30-х рр. ХХ ст. Досліджено особливості формування світогляду родини Остапчуків, перші політичні кроки в Русько-Українській радикальній партії та соціал-демократичній партії Підкарпатської Русі та їх роль у національно-культурному відродженні Закарпаття у складі Чехословаччини.

Виклад основного матеріалу. Вперше думка про долю Закарпаття виринула у Я. Остапчука під час його парламентської діяльності, коли він відгукнувся у 1907 р. на прохання селян с. Бічке біля Будапешту про зловживання графів Межерціхів на жнивях. Повертаючись із подорожі, Я. Остапчук зустрівся із закарпатськими селянами на вокзалі Будапешту. Після зустрічі йому пригадалася прочитана ним розповідь про зустріч М. Драгоманова із селянами Сваляви у 1870-х рр. Тоді він писав, що «було б чудо, коли б це наше плем'я залишилося довше жити. Воно гине, і, мабуть, загине» (Остапчук, 1964:183-465). Тоді Я. Остапчук мріяв: «розбудити б тільки в них самосвідомість, дати крихітку світла, влити надію в їхні серця. От коли б небеса післали цим людям якого щирого і завзятого провідника, то вони напевно зірвалися б на рівні ноги і пішли б за ним до світла, до нового життя...»(Остапчук, 1964: 465-472). Ці думки переслідували його аж до 1912 р. – переїзду на Закарпаття. У Львові співпрацював із Лесем Мартовичем, Михайлом Павликом та Іваном Франком. Від Соціал-демократичної партії його було обрано послом австрійського парламенту у Відні (1907-1911). Його запальні промови в парламенті викликали значну увагу громадськості, але й зневагу з боку консервативних сил та духовенства.

У Відень він привіз і свою сім'ю: дружину і п'ятеро дітей. Всім забезпечив навчання в австрійських школах. У парламенті він зав'язав тісні стосунки з майбутнім президентом Чехословаччини Томашем Гаріком Масариком (послом за Прогресивну партію, програма якої була близькою до програми соціал-демократів), зате розійшовся з галицькими послами, які не погоджувалися з програмою Соціал-демократичної партії й обвинувачували Я. Остапчука в зраді національних інтересів українського народу (Мушинка, 2008:19-33).

Під впливом цих обвинувачень він у 1911 році вирішив відійти від політичної діяльності і зайнятися дрібною просвітянською роботою в якомусь

українському селі. Таким виявилось село Нижня Радвань (нині Радвань-над-Лаборцем), де він у 1912 році за гроші зароблені посольською діяльністю купив від угорського землевласника маєток і після короткотривалого перебування в Галичині переселився туди з сім'єю.

У Радвані не лише Яцко, але й інші члени його сім'ї зайнялися культурно-просвітницькою діяльністю. Як культурно-громадський діяч, він заснував тут читальню «Просвіти», члени якої ставили українські п'єси. Радвань-над-Лаборцем стала своєрідним центром української культури на Пряшівщині. До Остапчуків часто приїжджали і цілими днями та тижнями гостювали інтелігенти з Галичини і Східної України. Під час Першої світової війни Яцко Остапчук працював у таборах для військовополонених українців та тісно співпрацював із Союзом визволення України у Відні.

Після війни він знов повернувся до політики. Брав участь у вічі русинів у Старій Любовні восени 1918 року, на якому було засновано Руську Народну Раду, що першою проголосила приєднання Закарпаття і Пряшівщини до України. Коли справа воз'єднання Закарпаття з Україною виявилась неможливою, він щиро привітав його приєднання до новоствореної Чехословаччини. 22 квітня 1920 р. він особисто зустрівся із своїм давнім колегою по Віденському парламенті – президентом Чехословаччини Т. Г. Масариком під час його приїзду в Ужгород. Президент ніби запропонував йому посаду члена Директорії Підкарпатської Русі, однак Я. Остапчук відмовився від неї, мовляв такі посади мали би займати місцеві люди. Пізніше він ще кілька разів зустрічався з президентом Масариком.

У травні 1920 р. він разом із Степаном Клочураком, Євгеном Пузою, Володимиром Клемпушем та іншими заснував і очолив Руську соціал-демократичну партію Підкарпатської Русі, яка була дочірньою організацією Чехословацької соціал-демократичної партії. Аграрники, щоб здобути його прихильність, запропонували йому купити на дуже вигідних умовах маєток в 150 гектарів біля м. Чоп та він категорично відмовився від такої «спокуси» і купив «самовистарчальне господарство в селі Страбичево», куди переселився з сім'єю в 1923 р., щоб мати кращу можливість провадити Руську соціал-демократичну партію. Його СДП на виборах 1924 року здобула майже 10 відсотків голосів, чим забезпечила собі крісло в чехословацькому парламенті (посол Яромир Нечас) (Мущинка, 2008:21).

Яцко Остапчук був і співзасновником друкованого органу партії – тижневика «Вперед»

(пізніше «Народ»), що виходив паралельно угорською («Szabadság») та чеською («Hlas Východu») мовами. На сторінках цих часописів часто з'являлися і статті Яцка Остапчука. У 1926 р. він написав свої цікаві спогади про Івана Франка. Хоч він у Соціал-демократичній партії займав першорядне місце, на передові позиції завжди висував місцевих людей. У 1930 році, коли до влади прийшли аграрники з антиукраїнською промосковською програмою, він повністю відійшов від політичної кар'єри, хоч керівництво Соціал-демократичної партії обрало його довічним почесним головою. У Страбичеві Остапчук разом із родиною хотів у спокої пережити свій вік, займаючись сільським господарством. І на цей раз він повністю віддав свої сили дрібній культурно-виховній праці. Тісно співпрацював з театральними групами, декламуючи на різних концертах та академіях вірші Тараса Шевченка, Івана Франка тощо. В 1933 р. Я. Остапчук відвідав рідну Збаражчину, яка урочисто відзначила його 60-ліття. Він був зворушений увагою, яку проявили до нього його земляки й обіцяв написати для них спогади про свою культурно-освітню та політичну діяльність в рідному краї. Цю свою обіцянку він зміг виконати лише після Другої світової війни (Стахів, 1958:208).

Розпад Чехословаччини внаслідок Віденського арбітражу та Мюнхенського договору 1938 року знов змусив Яцка Остапчука повернутися до політики. Він не вірив запевненням політиків про реальність автономії Карпатської України і написав серію меморандів на адресу чільних політиків у Чехословаччині та європейських країн, в яких закликав їх надати допомогу закарпатцям. Окупація Закарпатської України угорською армією в березні 1939 року повністю підтвердила його побоювання.

Яцко Остапчук залишився у Страбичеві. Довідавшись про вбивство свого сина Дмитра угорськими гонведами та арешт сина Володимира, він звернувся до угорських органів, щоб з'ясувати цю справу. Та замість порозуміння справи угорські фашисти його арештували. Військовий суд обох їх після грізних побоїв засудив на смертну кару. Лише звернення його дочки Анди до закордонних політиків та за великий хабар високому представникові влади в Будапешті, зберегло їм життя. До 24 годин обидва вони змушені були полишити територію Угорщини (Малець, 1992:32-41).

Віїхали вони до дочки Анни в Братиславу. Туди згодом зібралась вся сім'я, однак після певного часу всі вони роз'їхалися. Яцко з дружиною Марією переїхав до доньки Дарії в Стару Болеславу.

Там він працював над своїми споминами, які після війни частково друкувалися в органі Українського робітничого Союзу «Народна воля», значно були доповнені і передруковані у вищенаведеному збірнику «Збаражчина».

Після Хрущівської «відлиги» 1957 року дочка Ірина забрала батьків до себе в Ужгород. Довідавши про приїзд Яцка Остапчука в Ужгород, директор Інституту суспільних наук у Львові академік Іван Крип'якевич запросив його до Львова, щоб записати його спогади про Івана Франка. Яцко Остапчук охоче погодився і в січні 1959 р. у супроводі внучки Марини вирушив туди. У дорозі він простудився і до Ужгорода повернувся дуже хворим. Помер в Ужгороді від запалення легенів 30 січня 1959 р. на 86 році життя (Жерноклеєв, 2000:168).

Анна Остапчук-Науменко (псевдонім Анда Оста) – визначна українська актриса – оперна співачка (мецо-сопрано) – єдина представниця роду Остапчуків, яка має персональне гасло в «Українській радянській енциклопедії». Ні батько, ні дід Анди Дмитро такої честі не удостоїлися.

Народилася 9 (за новим стилем 18) квітня 1898 р. в Тарасівці Збарозького повіту на Тернопільщині. Середню освіту здобула у Львівській жіночій гімназії, де розпочалася її співацька кар'єра. Від 1912 до 1923 року постійним місцем її проживання була Радвань-над-Лабірце, звідки виїжджала на навчання у Відень, на гастролі у Львів та інші міста Галичини.

У березні 1913 р. у Львові вона успішно дебютувала як камерна співачка на концерті, присвяченому Т.Г. Шевченкові. Це їй відкрило дорогу до Віденської музичної консерваторії, де вона вивчала оперний спів у класі проф. Фостена. Ще студенткою вона виступала у віденському пересувному театрі.

У 1920 р. Анда приїхала до Ужгорода. Спочатку в Руському клубі з величезним успіхом співала українські народні пісні (які в Ужгороді звучали вперше), згодом почала співати в професійному Миському театрі. Ось як писала про її перші концерти щотижнева газета «Наука»: «24. 1. 1920 р. в Миськім театрі в Ужгороді з багатою програмою виступила співачка Анна Остапчук. Загальні аплодисменти викликана виконана нею в'язанка народних пісень... 5. 3. 1920 в Миському театрі в Ужгороді відбувся концерт з нагоди 70-их уродин президента Т. Масарика. Знову виступила оркестра і хор „Сокола”, а українські народні пісні виконала Анна Остапчук».

Одночасно вона виступала і в угорському пересувному театрі (наприклад, у ролі Сільви в

опереті «Королева чардашу»). В Руському театрі при товаристві «Просвіта» вона виконувала головні сопранові ролі в українських класичних п'єсах («Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Гріх», «Вечорниці», «Катерина», «Гайдамаки», «Ой не ходи, Грицю»); в операх світової класики («Фауст», «Жидівка», «Продана наречена», «Поцілунок», «Галька» та в багатьох інших), а теж в численних оперетах («Королева чардашу», «Циганська любов», «Циганський барон», «Пташник», «Вій»). У 1927 р. Руський театр товариства «Просвіта» потрапив у фінансову кризу, внаслідок якої дирекція змушена була розпустити оркестр і звільнити з роботи кращих артистів, серед яких була і Анда Остапчук. Але вона залишилася на Закарпатті і давала час від часу самостійні концерти. Наприклад, в 1930 р. вона брала участь у концерті на пошану Т. Г. Шевченка (разом з батьком Яцком Остапчуком, який декламував вірші Т. Шевченка й І. Франка), брала участь в академії «В пам'ять полеглих». 14 березня 1931 р. вона подібний концерт влаштувала разом із співаком Михайлом Дудою та піаністом Г. Мавроматті. У 1931 р. вона повернулася до Руського театру Миколи Аркаса в Ужгороді, в якому чудово зіграла кілька головних ролей. Наприклад, у п'єсі Ванченка «Жриця вогню» – зіграла роль Нери. У 1934 р. Анда Остапчук була лекторкою співу на Театральних курсах Краєвого уряду в Ужгороді. Після окупації Закарпаття угорською армією 1938 р. вона виїхала в Братиславу, де в 1939-40 р. виступала в Українському мішаному хорі І. Трухлого в Братиславі, П'єшанах, Трнаві та інших містах. Крім того, брала активну участь в хорі «Бандурист» не лише як співачка, але і як музичний педагог. Її братиславська хата була центром зустрічей української інтелігенції. З Братислави вона часто виїжджала до Відня, Праги, Брно та інших міст, де з великим успіхом виступала на різних концертах. Її чарівний голос нерідко звучав і на хвилях радіо. Українська та закордонна преса із захопленням писала про феноменальний талант співачки, ставлячи її в один ряд із Соломією Крушельницькою, Емою Дестиновою та інших славних співачок опери. Померла 10 лютого 1949 року в Братиславі після важкої і дуже болючої недуги. Похована на Мартинському цвинтарі (секція 19, могила ч. 47) (Малець, 2000:62-65).

Її чоловік **Євген Науменко** народився 18 лютого 1897 р. в Харкові. В 1929 р. закінчив лісовий відділ Української господарської академії в Подєбрадах із титулом інженера-лісівника. Був співзасновником Товариства українських інженерів у Словаччині. В 1967 р. написав цікаві спогади

«З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920-1939)», які в 1999 р. із своїм вступом про автора опублікувала на сторінках пражської «Дуклі» Олена Рудловчак. З Андою Остапчук одружився в 1932 р. і дуже допомагав їй у співацькій кар'єрі. Після її смерті співпрацював з українською пресою на Пряшівщині. Помер 23 грудня 1983 р. в Братиславі.

Ольга Остапчук. Народилася 19 вересня 1899 р. в Тарасівці. Дитинство прожила у Відні та Радвані-над-Лаборцем. Середню освіту здобула в Ужгороді. Вчителювала в різних селах Закарпаття. Вийшла заміж за колишнього офіцера Української галицької армії Заворотнюка, з яким однак розлучилася і вийшла заміж за лікаря **Еммеріка Різдорфера**. Разом із сестрами брала участь у дрібній культурно-просвітній роботі та жіночому русі. У Сваляві, на початку 1939 р. вона дуже добре підготувала гастролі театру «Нова сцена». Себе вона ніколи не висувала на передній план, однак була доброю опорою і помічницею свого чоловіка. Разом з ним в 1939 р. переселилася в Братиславу, звідси в Німеччину та США. Після смерті чоловіка в 1981 році повернулася в Братиславу, де померла 8 серпня 1994 р.

Її чоловік **Еммерік Імре Микола Різдорфер** народився 5 грудня 1901 р. в с. Батево на Закарпатті, куди його батьки переселилися із села Різдорф (нині Рускіновце) біля Кежмарку, де в них був графський каштіль. Після закінчення медичного факультету Карлового університету в Празі 1927 року працював допоміжним лікарем (sekundár) в Празі, Ужгороді та Мукачеві. Від 1929 р. в нього була власна амбуляція у Сваляві. Був активним членом Соціально-демократичної партії Підкарпатської Русі. В 1939 р. був обраний делегатом Сойму Карпатської України. Після окупації Карпатської України Мадярського армією Е.Різдорфер, уникаючи арешту, емігрував у Словаччину. Працював лікарем в містах Гандлова і Братислава, допомагав лікувати епідемію тифа на Львівщині (1941-42). У кінці війни з Братислави разом з дружиною емігрував у Німеччину. Був лікарем в одному з українських таборів «переміщених осіб» (DPP), згодом відкрив власну амбуляцію у Мюнхені. В 1953 році подружжя Різдорфів переселилося у США, де Еммеріх працював приватним лікарем, спочатку в Нью-Йорку, пізніше – у Франкліні. Від 1962 до відходу на пенсію в 1973 році – на клініці в м. Бінгтантон. У 1972 р. повернулися до Мюнхена, де Еммеріх продовжував займатися наукою. В 1975 році брав участь у міжнародному лікарському симпозиумі (Symposium de proventionie in geriatria) в Братиславі. Помер 1981 р. у Мюнхені (Мушчинка, 1967:7).

Дмитро Остапчук – учитель і громадський діяч. Народився 11 жовтня 1902 року в с. Добромірка на Тернопільщині. І його дитячі роки минули в Радвані-над-Лабірцем. Після закінчення Греко-католицької учительської семінарії в Ужгороді поступив на дворічні студії для кандидатів учителів горожанських шкіл, а після їх успішного абсолютування учителював у кількох селах Закарпаття: Нижня Студниця, Великі Лучки, Зняцево. Останньою станцією Д. Остапчука була Косівська Поляна Рахівського окр. на Гуцульщині, де він займав посаду директора школи. У кожному з вищенаведених сіл він засновував організації Пласту, читальні «Просвіти», а при них – народні хори, театральні гуртки. Наприклад, 7 березня 1934 р. він із драмгуртом «Просвіти» поставив оперету М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю». Під час мобілізації 1938 р. служив у Пряшеві. Демобілізувавшись, повернувся у Кобилецьку Полянку й активно залучився до розбудови Карпатської України, а після нападу на неї угорських фашистів – до її оборони, очоливши загін Карпатської Січі. Схоплений угорськими гонведами у Великому Бичкові він був підданий грізним тортурам, і 23 березня 1939 року за наказом полковника Баконі, підступно вбитий. Карателі заборонили сім'ї замордованого похоронити на цвинтарі, змусивши селян закопати його на місці розстрілу. Про його смерть дружині не видали жодного документу. У зв'язку з тим вона звернулася до Окружного уряду в Рахові з проханням додатково вписати її убитого чоловіка в метрику померлих села Великий Бичків, щоб одержати по ньому законну пенсію для себе і трьох дітей. Її прохання залишилося без відповіді. Навпаки, негайно після вбивства чоловіка Марію звільнили із шкільних служб і вона з трьома малолітніми дітьми залишилася без будь-яких засобів для існування. Згодом її з дітьми через Будапешт та Відень депортували у Словаччину. Із собою могла взяти лише валізку з найнеобхіднішими речами. Все інше змушена була залишити у Великому Бичкові. Оскільки документа про смерть чоловіка в неї не було, вона до кінця життя не одержувала жодної пенсії по вбитому чоловікові, а неповнолітні діти – жодної «сирітської» фінансової підмоги. Всі її спроби домогтися від угорської влади відшкодування за смерть чоловіка, навіть подання справи в Найвищий угорський суд у Будапешті були безуспішними. Найвищий суд у Будапешті своїм рішенням з 21 листопада 1994 року офіційно заперечив причетність угорських солдатів до смерті Д. Остапчука і всі документи у цій справі завірені нотарем визнав недійсними (Стерчо, 1994:156-158).

10 листопада 1990 року за сприянням осередку народного Руху і товариства «Просвіта», останки Дмитра Остапчука (разом з останками його побратима Миколи Литвинського, вбитого одночасно з ним) були ексгумовані і перепоховані на головному цвинтарі Великого Бичкова, а на місці вбивства поставлено хрест зі словами заупокійної молитви. В обряді християнського перепоховання, яке відправив греко-католицький священник о. Степан Брунцвік, брали участь дочка Дмитра Марія Мешко та племінники закатованого січовика Войтех Писачка та Ярослав Поповець. Офіційну делегацію Закарпатської області очолював депутат Обласної ради Михайло Джанда з Хуста. Героїв перепоховали під державними прапорами, звуки гімну «Ще не вмерла Україна» та стрілецьких пісень, які об'єднаним хором заспівали всі присутні (Малець, 1990).

Його дружина **Анна Остапчук** з дому Кальба – була учителькою. Народилася 9 серпня 1901 р. в с. Тарасівка. Вперше вона вийшла заміж за рідного брата Яцка Остапчука Василя (1889 р. народження). Після трьох років щасливого подружжя чоловік помер від туберкульозу. Майже одночасно померла і її єдина донечка. 21 липня 1928 року Марія одружилася вдруге – за сина Яцка Остапчука Дмитра. Разом з чоловіком вона учителювала в селі Кобилецька Поляна. Після його закатування переселилася до сестри Ярослави Поповець у східну Словаччину. Понад двадцять років працювала учителькою в селі Чертіжне Меджилабірського округу, виховавши цілу генерацію майбутніх діячів української культури. Чертіжному вона проводила велику культурно-громадську роботу: ставила п'єси, вела сільський хор, влаштовувала культурні програми до різних ювілеїв та свят, вела курси варіння і вишивання тощо. Вийшовши на пенсію, жила у дочки Марії в м. Прієвідза, де й умерла 11 червня 1992 року. Згідно її бажання була похована на цвинтарі в с. Чертіжне.

Володимир Остапчук, за професією вчитель. Народився 17 вересня 1904 р. в Тарасівці. Дитинство провів у Радвані-над-Лабірцем, де закінчив чотири класи початкової школи. В часі Першої світової війни батько віддав його у середню школу у Відні. Після розпаду Австро-Угорської монархії він продовжував вчитися в Українській гімназії в Берегові на Закарпатській Україні, пізніше – в Ужгороді та Празі. Після дворічної служби в Чехословацькій армії (під час якої абсолютував вищу офіцерську школу) поступив у Високу сільськогосподарську школу в Празі. Одночасно склав «диференційні іспити» і продовжував навчання в Ужгородській учительській

семінарії. В 1933 р. разом з дружиною Оленою з роду Тириса (нар. 24 грудня 1910 р. в Севлюші, нині Виноградово, пом. 27 січня 1995 р. в Празі) почав учителювати в с. Требушани (нині Ділове) Рахівського окр. Чимало уваги присвячував культурно-виховній діяльності, за що угорські гонведи його арештували.

Після вбивства брата Дмитра угорський польовий суд після грізних катувань засудив і його на кару смерті. Перед виконанням вироку його було відправлено в горезвісний концентраційний табір Варюлопош, звідки його викупила сестра Анда Остапчук разом з батьком, теж засудженим на кару смерті. Наслідки катувань Володимир відчував ціле життя. Після звільнення з тюрми він виїхав з Угорщини до сестри Анди в Братиславу, а звідти до сестри Одарки в Прагу. В Чехії прожив 60 років. До 1949 р. учителював у чеських школах та брав активну участь в культурному житті української громади Праги. В 1944 р. переселився в м. Стара Болеслав, де до 1952 р. вчителював у середній школі. Через поганий стан здоров'я (спричинений тортурами в угорській в'язниці) відійшов до передчасної пенсії і повернувся в Прагу. Умер 23 березня 1999 року (точно через 60 років після трагічної смерті брата Дмитра). Поховали його в родинному гробівці на Ольшанському цвинтарі в Празі (Муштинка, 2004:103-104).

Мирослава Остапчук народився 15 травня 1906 р. в Капустинцях. У 1945 році разом із сім'єю переселилася в Німеччину (Мюнхен), а в 1953 р. за допомогою сестри Ольги – в США. Померла 17 вересня 1982 р. в США.

Вийшла заміж за агронома інженера **Івана Калиновича** (нар. 1 квітня 1893 р. – помер 24 квітня 1973 р.), колишнього полковника Української Галицької Армії, який на початку 20-х років 20 ст. емігрував у Чехословаччину. У міжвоєнному періоді працював на Закарпатській Україні, яку в 1939 р. змушений був полишити. Деякий час жив у Словаччині, згодом у Протектораті.

Ірина Остапчук народилася 6 червня 1912 в с. Капустинці, померла 1982 р. в Ужгороді. Єдиний член роду Остапчуків, яка після трагічного 1939 року залишилася на Закарпатській Україні. У 30-х роках вийшла заміж за **Станіслава Сидора**, що народився 31 грудня 1913 р. в с. Кленова Снинського округу у східній Словаччині, був учителем, після вбивства Дмитра Остапчука – директором початкової школи в с. Косівська Поляна. Після війни учителював в Ужгороді, згодом був шкільним інспектором.

Дарія Остапчук народилася 8 січня 1914 р. в Нижній Радвані. Після закінчення Ужгородської

учительської семінарії працювала вчителькою в Рахові та інших місцях. Активно залучалася до культурно-просвітньої діяльності. 24 липня 1936 р. вийшла заміж за абсолювента Торговельної академії та лісної школи в Бєроуні чеха **Войтеха Писачка** (нар. 10 квітня 1909 р. в с. Велке Горки біля Младої Болєслави), який від 1929 р. працював урядовцем Державних лісів та маєтків, спочатку в Буштині, пізніше – в Рахові.

У 1939 р. сім'я Писачків змушена була емігрувати із Карпатської України в Протекторат (Немисловіце, Безно, Колодєє-над-Лужіці і нарешті – Прага). І тут Войтех Писачка працював у державних лісах. Його дружина **Дарія (Одарка)** залучилася до Української драматичної студії в Празі, в якій своїм гарним голосом (сопрано) зачарувала публіку цілим рядом успішних ролей у п'єсах: «Мина Мазайло», «Ой, не ходи, Грицю», «Суєта», «Маруся Богуславка», «Шельменко-денщик», «Бояриня» (Шерєгій, 1993:345). До празької квартири Писачків в 1940 р. прибув брат

Дарії Володимир з дружиною Оленою та дочкою Олесею. З Праги сім'я Писачків у 1943 р. переселилася до власної квартири в м. Стара Болєслава, взявши до себе батька Яцка Остапчука із Братислави, який став негласним «вихователем» внука Войтеха. 1951 р. батька Войтеха звільнили з роботи через політичні мотиви і він до 1957 р. змушений був працювати чорноробом на цементному заводі.

Висновки. Я. Остапчук, працюючи в Закарпатті у 1920-30-х років, став одним із лідерів національного табору краю. Політичний досвід Я. Остапчук зміг застосувати в нових політичних умовах, коли Закарпаття перебувало в складі Чехословаччини.

Родина Остапчуків, перебуваючи в лавах соціал-демократичної партії, «Просвіти», Педагогічному товаристві, послідовно пропагували і відстоювали українську державно-соборницьку ідею, поборювали русофільську орієнтацію, працювали на культурно-просвітницькій ниві краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині XIX - на початку XX ст. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2000. Вип. 6. С. 68-90.
2. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини Записки Наук. тов. ім. Т. Шевченка. К, 1991. Т. ССХХІІ. С. 71-110.
3. Грицак Я. Драгоманов, Франко і дилема українського соціалізму. Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова: 36 наукових праць. К.: Наукова думка, 1991. С. 75-83.
4. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899-1918 рр.). К.: Основні цінності, 2000. 168 с.
5. Кравець М. До питання про русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках XIX ст. 3 історії західноукраїнських земель. 36 статей. К., 1957. Вип.2. С.124-140.
6. Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині. Укр. історичний журн. К., 1990. № 10. С. 55-63.
7. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). Ужгород, 1994. 296 с.
8. Малець О. Громадсько-політична діяльність Я. Остапчука. Наукові записки УжДУ. Ужгород, 1992. С. 32-41.
9. Малець О. Перезахоронення у Великому Бичкові. Молодь Закарпаття. Ужгород, 15.12.1990. № 50.
10. Малець О. Родина Остапчуків у Закарпатті. Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річ. ІV(XVIII). Ужгород, 2000. С. 277.
11. Мушинка М. Резолюція з'їзду закарпатських українців у Станіславі (Івано-Франківськ) 3 травня 1919 р. Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Ужгород, 2000. Річник ІV. С.48-50.
12. Мушинка М. Розмови з однодумцями. Пряшів, 2004. С. 103-105.
13. Мушинка М. Яцко Остапчук і його родина у Словаччині. Osobnosti Ruskej a Ukrajinskej emigracie na Vichodnom Slovensku. Presov, 2008. С. 19-33.
14. Остапчук Я. Подих з недавньої бувальщини. Збаражчина. Торонто, 1964. С. 183-465.
15. Остапчук Я. Про своє життя на Закарпатті і про свою родину. Збаражчина. Торонто, 1964. С. 465-472.
16. Остапчук Я. Угорська Україна, її стан і завдання чеської політики. Календар «Вперед», 1920. С. 120-122.
17. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. Львів: Самоосвіта, 1938. 48 с.
18. Стерчо П. Карпато-Українська держава. Львів, 1994. 188 с.
19. Химка Дж.-П. Український соціалізм Галичині (до розколу в радикальній партії 1899 р.). Journal of Ukrainian Graduate Studies. Toronto, 1979. №7 P. 33-51.
20. Шерєгій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. Нью-Йорк – Пряшів, 1993. С. 39.

REFERENCES

1. Arkusha O. Parlamentska tradytsiia halytskykh ukraintsviv u druhi polovyni XIX – na pochatku XX st. [Parliamentary tradition of Galician Ukrainians in the second half of XIX - first half of the XX century. Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood]. Lviv, 2000. № 6. pp. 68-90. [in Ukrainian]

2. Hrytsak Ya. «Molodi» radykaly v suspilno-politychnomu zhytti Halychyny Zapysky Nauk. tov. im. T.Shevchenka. [«Young» radicals in the social and political life of Galicia. Notes of the Scientific Society T. Shevchenko]. K., 1991. pp. 71-110. [in Ukrainian]
3. Hrytsak Ya. Drahomanov, Franko i dylema ukrainskoho sotsializmu. Shtrykhy do naukovoho portreta Mykhaila Drahomanova: 36. nauk, prats. [Drahomanov, Franko and the dilemma of Ukrainian socialism. Strokes to the scientific portrait of Mikhail Dragomanov: 36 scientific works]. K.: Naukava Dumka, 1991. pp. 75-83. [in Ukrainian]
4. Zhernokleiev O. Ukrainska sotsial-demokratii v Halychyni. Narys istorii (1899-1918 rr.). [Ukrainian Social Democracy in Galicia. Essay on History (1899-1918)]. K.: Osnovni tsinnosti, 2000. 168 p. [in Ukrainian]
5. Kravets M.M. Do pytannia pro rusko-ukrainsku radykalnu partiui u Skhidnii Halychyni v 90-kh rokakh XIX st. [To the question of the Ruthenian-Ukrainian radical party in Eastern Galicia in the 90s of the XIX century. 3 histories of western Ukrainian lands. 36 articles.]. K., 1957. Vyp.2. pp.124-140. [in Ukrainian]
6. Kuhutiak M. Radykalna partiia v Skhidnii Halychyni. [Radical Party in Eastern Galicia. Ukr. historical journ.] K. 1990. № 10. pp. 55-63. [in Ukrainian]
7. Mahochii P. R. Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848-1948) [Formation of national identity: Subcarpathian Rus (1848-1948)]. Uzhhorod, 1994. 296 p. [in Ukrainian]
8. Malets O. Hromadsko-politychna diialnist Ya. Ostapchuka Social and political activity of Y. Ostapchuk. Scientific Notes of Uzhhorod State University]. Uzhhorod, 1992. pp. 32-41. [in Ukrainian]
9. Malets O. Perezakhoronennia u Velykomu Bychkovi [Reburial in Velyky Bychkiv. Youth of Transcarpathia]. Uzhhorod, 15.12.1990. № 50. [in Ukrainian]
10. Malets O. Rodyna Ostapchukiv u Zakarpatti [Ostapchuk family in Transcarpathia. Scientific collection of the Prosvita Society in Uzhhorod] Rich.IV(XVIII)Uzhhorod, 2000. P. 277. [in Ukrainian]
11. Mushynka M. Rezoliutsiia zizdu zakarpatskykh ukraintiv u Stanislavi (Ivano-Frankivsk) 3 travnia 1919 r. [Resolution of the Congress of Transcarpathian Ukrainians in Stanislaw (Ivano-Frankivsk) on May 3, 1919. Scientific Collection of the Prosvita Society in Uzhhorod]. Uzhhorod, 2000. Richnyk IV. pp. 48-50. [in Ukrainian]
12. Mushchynka M. Rozmovy z odnodumtsiamy. [Conversations with like-minded people]. Priashiv, 2004. pp. 103-105. [in Ukrainian]
13. Mushchynka M. Iatsko Ostapchuk i yoho rodyna u Slovachchyni [Jatsko Ostapchuk and his family in Slovakia. Osobnosti Ruskej a Ukrajinskej emigracie na Vichodnom Slovensku]. Presov, 2008. pp. 19-33. [in Ukrainian]
14. Ostapchuk Ya. Podykh z nedavnoi buvalshchyny. [Breath from a recent experience. Zbarazhchina]. Toronto, 1964. pp. 183-465. [in Ukrainian]
15. Ostapchuk Ya. Pro svoje zhyttia na Zakarpatti i pro svoiu rodynu. [About his life in Transcarpathia and about his family. Zbarazhchina]. Toronto, 1964. pp. 465-472. [in Ukrainian]
16. Ostapchuk Ya. Uhorska Ukraina, yii stan i zavdannia cheskoj polityky. [Hungarian Ukraine, its state and tasks of Czech politics]. Kalendar «Vpered», 1920. pp. 120-122. [in Ukrainian]
17. Stakhiv M. Na perelomi. Korotka istoriia ukrainskoho politychnoho rukhu v novishykh chasakh. [At the turn. A brief history of the Ukrainian political movement in newer times]. Lviv: Samoosvita, 1938. 48 p. [in Ukrainian]
18. Stercho P. Karpato-Ukrainska derzhava. [Carpatho-Ukrainian state]. Lviv, 1994. 188 p. [in Ukrainian]
19. Khyrnka Dzh.-P. Ukrainskyi sotsializm Halychyni (do rozkolu v radykalnii partii 1899 r.) [Ukrainian Socialism of Galicia (before the split in the radical party of 1899)]. Journal of Ukrainian Graduate Studies. Toronto, 1979. № 7 pp.33-51. [in Ukrainian]
20. Sherehii Yu. Narys istorii ukrainskykh teatriv Zakarpatskoi Ukrainy do 1945 roku. [Essay on the history of Ukrainian theaters of Transcarpathian Ukraine until 1945]. Niu-York – Priashiv, 1993. pp. 39. [in Ukrainian]